

Generalne dimenzije osebnosti in subjektivno emocionalno blagostanje

JANEK MUSEK
Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
Oddelek za psihologijo
Aškerčeva 2
SI-1000 Ljubljana

POVZETEK

Pričujoča raziskava skuša razjasniti povezave med temeljnimi dimenzijami osebnosti, vključujoč dimenziji višjega reda (alfa in beta faktor) in dimenzijami subjektivnega emocionalnega blagostanja (SEB). Rezultati potrjujejo hipotezo, da so dimenzije osebnosti močno povezane s SEB, zlasti nevroticizem in ekstravertnost med petimi velikimi faktorji osebnosti, prav tako pa sta s SEB močno povezani obe dimenziji višjega reda. Nevroticizem in ekstravertnost napovedujeta dimenzije SEB približno tako dobro kot vseh pet velikih faktorjev osebnosti in kot oba faktorja višjega reda. Izsledki se ujemajo s teorijami, ki poudarjajo vlogo osebnosti pri oblikovanju SEB.

Gljučne besede: osebnost, velikih pet, alfa faktor, beta faktor, subjektivno emocionalno blagostanje, pozitivna psihologija

ABSTRACT

BASIC PERSONALITY DIMENSIONS AND SUBJECTIVE EMOTIONAL WELL-BEING

The present study was conducted in order to clarify the relationship between basic personality dimensions including higher-order alpha and beta factor and dimensions of subjective emotional well-being (SWB). The results confirmed the hypothesis that personality dimensions are strongly connected with SWB, especially neuroticism and extraversion among Big five, as well as both higher-order factors of personality. Neuroticism and extraversion predicted SWB dimensions approximately as good as all Big five dimensions, and as both higher-order factors. The results are in line with theories of that emphasize the role of personality in formation of SWB.

Key words: personality, big five, alpha factor, beta factor, subjective emotional well-being, positive psychology

Osebnost in subjektivno emocionalno blagostanje.

Uvod

Pojem subjektivnega emocionalnega blagostanja (SEB) je eden od osrednjih psiholoških konstruktov pozitivne psihologije. Skupaj s pojmi sreče, dobrega počutja, optimizma, upanja, zadovoljstva z življenjem in življenjskega smisla se nanaša na glavne vidike človekovega optimalnega izkustva in optimalnega delovanja, ki sta predmet raziskovanja v pozitivni psihologiji (pregledno o pozitivni psihologiji Musek in Avsec, 2002; obsežen nabor ključnih člankov pa v Snyder in Lopez, 2002). Skoraj odveč je opomba, da je SEB ena izmed jedrnih sestavin psihičnega zdravja in eden izmed jedrnih psiholoških vidikov kakovosti življenja.

SEB (angleško "Subjective emotional well-being") je opredelil in raziskoval zlasti Diener s sodelavci (Diener, 1984, 1994, 1995a, 1995b, 2000a, 2001; Diener in Biswas-Diener, 2000; Diener in Diener, 1995; Diener, Emmons, Larsen in Griffin, 1985). Vsekakor gre za kompleksen pojav, ki je ga sestavljajo tri temeljne komponente: občutje zadovoljstva z življenjem (kognitivna komponenta), pozitivni afekt in negativni afekt (emocionalni komponenti). Visoko stopnjo SEB tvorijo torej občutje zadovoljstva z življenjem, visok pozitivni afekt in nizek negativni afekt. Raziskovalci opozarjajo tudi na praktični pomen pozitivne psihologije in, kot pravita Diener in Diener (2001), "narašča pomen subjektivnega blagostanja v demokratičnem svetu, kjer želimo, da bi ljudje izpolnjevali svoje življenje tako, kot se zdi vredno njim samim in ne tako, kot sodijo politiki, avtokrati ali eksperti". A ljudje ocenjujejo osebno srečo kot izjemno pomemben vidik kakovosti življenja v vseh okoljih in to bistveno bolj kot materialno blagostanje (Diener, 2000a). Tudi v relativno revnejšem okolju, kot je Indija, so respondentni npr. ocenjevali na sedemstopenjski lestvici pomen zadovoljstva z življenjem s povprečno oceno 5,75 in srečo z 5,97. Torej vsekakor precej višje kot denar (povprečna ocena 4,81).

Na oblikovanje in vzdrževanje SEB vpliva veliko dejavnikov: genetski, motivacijski, emocionalni, kognitivni, osebnosti, medosebni in drugi. Že dolgo ugotavljajo pomemben vpliv osebnostnih dejavnikov na SEB. Vse temeljne dimenzije osebnosti so dokaj močno povezane s SEB, torej tudi s psihičnim blagostanjem in zdravjem nasploh, kar jasno izpričuje njihov velik življenjski pomen. Zlasti ekstravertnost in nevroticizem sta med najboljšimi napovedovalci SEB (Costa & McCrae, 1980; Costa, McCrae & Zonderman, 1987; Diener, 1996; Diener, 1998; Diener & Lucas, 1999a,b; Emmons & Diener, 1985a,b; Lucas & Diener, 2000; Schimack, Oishi, Diener & Suh, 2000; Watson & Clark, 1992). In sicer velja to za vse komponente subjektivnega blagostanja: pozitivni afekt, negativni afekt in zadovoljstvo z življenjem.

To vsekakor ni presenetljivo, saj je npr. že dolgo znano, da so nevrotične osebe v povprečju manj zadovoljne z življenjem. Tako sodita višja stopnja negativnega afekta (emocije kot so bojazen, tesnoba, depresija in občutja krivde) in nižja stopnja zadovoljstva z življenjem oziroma srečnosti med osnovne subdimenzije nevroticizma (Eysenck, 1952, 1967, 1970, 1991). Oboje najdemo tudi med komponentami oziroma "faceti" nevroticizma (anksioznost, depresivnost, jeza/sovražnost) v sklopu modela petih velikih faktorjev osebnosti (Costa & McCrae, 1992a, 1992b, 1992c). Tudi drugi raziskovalci potrjujejo povezanost med ekstravertnostjo in SEB (Diener, Sandvik, Pavot, & Fujita, 1992; Magnus, Diener, Fujita & Pavot, 1993; Lucas, Diener, Shao & Suh, 1998; Pavot, Diener, Fujita, 1990). V skoraj vseh teh raziskavah izstopa ugotovitev, da je med komponentami SEB pozitivni afekt povezan z ekstravertnostjo, negativni afekt pa z nevroticizmom.

Vzroke za povezanost med osebnostnimi dimenzijami in psihičnim blagostanjem

ter zdravjem lahko iščemo tako v okoljskih kot v genetskih dejavnikih. Upravičeno lahko sodimo, da na SEB vplivajo okoliščine, zaradi katerih se v svojem življenju bolje ali slabše počutimo, zlasti seveda takrat, kadar te okoliščine in razmere trajno in močno delujejo. Na drugi strani je enako gotovo, da nas lahko genetske dispozicije naravnajo, da bomo na okoliščine gledali bolj optimistično ali pesimistično. Vemo, da so vse pomembne dimenzije osebnosti pod močnim vplivom genetskih faktorjev in to velja tudi za ekstravertnost in nevroticizem. Jang in sodelavci (1998a,b) so ugotovili znatne koeficiente heritabilnosti (po večini med 0,3 do 0,5) tudi za trideset facetnih subdimenzij petih velikih faktorjev (po šest na vsak faktor). Povsem mogoče je, da so pod vplivom dednosti tudi tisti vidiki subjektivnega blagostanja, ki se povezujejo z ekstravertnostjo in nevroticizmom ter njunimi subdimenzijami. Čisto možno je tudi, da so nekatere subdimenzije temeljnih dimenzij osebnosti celo bolj heritabilne od drugih in predvsem bolj heritabilne od globalnih petih dimenzij. Lahko si predstavljamo, da se pri heritabilnosti globalnih dimenzij nekako v povprečju dedni deleži subdimenzij, ki imajo visoko heritabilnost in deleži subdimenzij z nižjo heritabilnostjo. Vpliv posameznih genov se tako lahko močneje izrazi pri bolj specifičnih komponentah osebnosti. Pomislimo npr. na nedavno odkriti gen, ki je povezan z delovanjem dopamina v možganih, delovanje dopamina pa je spet povezano z iskanjem stimulacije. Iskanje stimulacije je nedvomno del ekstravertnosti, ekstravertnost pa je, kot smo videli, močan prediktor zadovoljstva z življenjem. Logično lahko torej domnevamo, da je morda ekstravertnost povezana s subjektivnim blagom zaradi gensko povzročene korelacije med delovanjem dopamina, iskanjem stimulacije in zadovoljstvom z življenjem. Kljub plavzibilnosti te hipoteze pa dosedanje raziskave niso potrdile jasnega vpliva iskanja stimulacije na zadovoljstvo z življenjem (Herringer, 1998; Oishi, Schimmack, & Diener, 2001). A to je le ena od možnih povezav med genskim in nevrokemičnim delovanjem, subdimenzijami osebnostnih dimenzij in komponentami subjektivnega blagostanja.

Raziskave dalje kažejo, da so štirje od petih velikih faktorji osebnosti povezani s kakovostjo življenja in življenjskim zadovoljstvom (McCrae & Costa, 1991a). Osebe, ki so najbolj zadovoljne z življenjem in srečne, imajo višje vrednosti pri ekstravertnosti in nižje pri nevroticizmu, nekoliko bolj pa nagibajo tudi k vestnosti in prijetnosti. Kot se je pokazalo, le odprtost ni v povezavi z občutjem zadovoljstva v življenju. Odprte osebe kažejo sicer več čustev, a tako pozitivnih kot negativnih.

Herringer (1998) je ugotavljal, kako se zadovoljstvo z življenjem povezuje s šestimi poddimenzijami ekstravertnosti, kot jih meri vprašalnik velikih pet faktorjev NEO-PI (Costa in McCrae, 1992a) in sicer z aktivnostjo, iskanjem stimulacije, asertivnostjo, družabnostjo, pozitivnimi emocijami in toplino. Regresijska analiza je pokazala, da je bila pri moških pomemben prediktor zadovoljstva z življenjem asertivnost, pri ženskah pa pozitivna emocionalnost, to pa se očitno ujema s kulturnimi normami in stereotipi v zvezi s spoloma in to prav s tistimi, ki temeljijo na bioloških osnovah. Schimmack in sod. (2002a,b) so skušali natančneje opredeliti, katere subdimenzije ekstravertnosti in nevroticizma v okviru modela petih velikih so najbolj povezane s subjektivnim blagostanjem. Po njunih ugotovitvah se subjektivno blagostanje resnično robustno povezuje z eno subdimenzijo (facetom) ekstravertnosti, to je s pozitivnim afektom in z eno subdimenzijo nevroticizma, to je depresivnostjo. Depresija torej bistveno bolj kot druge negativne emocije in razpoloženja (bolj kot npr. anksioznost in jeza/sovražnost) vpliva na subjektivno blagostanje oziroma zadovoljstvo z življenjem in je torej ključni dejavnik nevroticizma pri povezovanju s subjektivnim blagostanjem. Podobno je v okviru ekstravertnosti tak ključni dejavnik pozitivni afekt, ne pa druge dimenzije ekstravertnosti, npr. tiste, ki se povezujejo z impulzivnostjo oziroma "čisto" sociabilnostjo (vendar je sociabilnost v praksi težko ločevati od pozitivnega afekta).

Kljub velikemu številu raziskav odnosa med osebnostnimi dejavniki in SEB ostajajo nekatera vprašanja še nerešena. Zanimivo bi bilo npr. vedeti, v kolikšni meri se s SEB povezuje nadredni dimenziji osebnosti, torej osebnostna superfaktorja alfa in beta, kot jih je označil Digman (1997). Prav tega vprašanja se loteva pričujoča raziskava. Pri tem lahko na podlagi dosedanjih študij odnosa med osebnostjo in SEB z veliko stopnjo verjetnosti domnevamo, da sta tako alfa kot beta faktor pomembno povezana s SEB in njegovimi komponentami. Alfa faktor namreč združuje skupno varianco emocionalne stabilnosti, prijetnosti in vestnosti, pri čemer je prav emocionalna labilnost dognano najpomembnejši osebnostni prediktor SEB. Upravičeno lahko pričakujemo, da se bo tudi alfa faktor pomembno povezoval s SEB. Na drugi strani lahko enako upravičeno menimo, da bo tudi beta faktor povezan s SEB. Opredeljuje ga namreč skupna varianca ekstravertnosti in odprtosti, med katerima je, kot smo videli, zlasti ekstravertnost povezana s SEB. Zlasti določno lahko formuliramo hipoteze glede povezave obeh osebnostnih superfaktorjev z emocionalnimi komponentama SEB. Sodeč po dosedanjih raziskavah nevroticizem izstopajoče korelira z negativnim afektom, ekstravertnost (in tudi druge dimenzije osebnosti po petfaktorskem modelu) pa s pozitivnim afektom. Domnevamo torej, da se bo alfa faktor še zlasti močno povezoval z (nizkim) negativnim afektom, beta faktor pa z visokim pozitivnim afektom.

Metoda

Oblikovanje raziskave

Empirično raziskavo smo načrtovali kot korelacijsko in multivariatno raziskovanje dveh sklopov spremenljivk, enega, ki zajema temeljne dimenzije osebnosti skupno z nadrednimi dimenzijami (superfaktorji) njihovega prostora in drugega, ki zajema dimenzije subjektivnega emocionalnega blagostanja, pozitivni afekt, negativni afekt in zadovoljstvo z življenjem.

Udeleženci

V raziskavo je bila vključena 301 oseba obeh spolov in vseh starostnih razredov. V vzorcu je bilo 181 moških in 120 žensk. Gre za osebe v razponu od 13 do 73 let, z aritmetično sredino 36,95 let in s standardno deviacijo 10,37 let.

Aparat

Lestvica zadovoljstva z življenjem SWLS (Satisfaction With Life Scale, Diener, Emmons, Larsen in Griffin, 1985) meri splošno zadovoljstvo z življenjem. Predstavlja kognitivni aspekt zadovoljstva z življenjem. Rezultat na lestvici lahko označimo kot posameznikovo globalno oceno kvalitete svojega življenja glede na osebne kriterije. Lestvico sestavlja pet postavk, na katere mora udeleženec odgovoriti na lestvici od 1 (sploh ne drži) do 7 (popolnoma drži). Za skupni rezultat seštejemo odgovore na vseh pet postavk. Pavot in Diener (1993) navajata dobre koeficiente notranje konsistentnosti ($\alpha=0,79$ do $0,89$) in zanesljivosti v času ($r_{\text{test-retest}}=0,50$ do $0,84$). V našem vzorcu smo dobili $\alpha = 0,83$.

Lestvica pozitivnega in negativnega afekta PANAS (The Positive and Negative Affect Schedule, Watson, Clark in Tellegen, 1988). PANAS vsebuje dve lestvici. Lestvica pozitivnega afekta je sestavljena iz 10 postavk in meri stopnjo občutkov entuziastičnosti, aktivnosti, budnosti... Lestvica negativnega afekta je ravno tako sestav-

ljena iz 10 postavk. Nanaša se na množico različnih negativnih čustvenih stanj, vključno s sovraštvom, zaničevanjem, gnusom, občutki krivde, strahom in nervoznostjo. Udeleženci morajo na ocenjevalni lestvici od 1 do 5 označiti, kako pogosto na splošno doživljajo posamezno čustveno na splošno. Avtorji poročajo o koeficientih notranje konsistentnosti $\alpha=0,90$ do $0,96$ za lestvico pozitivnega afekta (v našem vzorcu $\alpha = 0,67$) in $\alpha=0,84$ do $0,87$ za lestvico negativnega afekta (v našem vzorcu $\alpha = 0,81$), za zanesljivost v času pa korelacije $r_{\text{test-retest}}=0,47$ do $0,68$ za lestvico pozitivnega afekta in $r_{\text{test-retest}}=0,39$ do $0,71$ za lestvico negativnega afekta.

Vprašalnik Velikih pet BFI (Big Five Inventory, John & Srivastava, 1999). Vprašalnik vsebuje 44 postavk, ki merijo pet velikih faktorjev osebnosti: ekstravertnost, prijetnost, vestnost, nevroticizem in odprtost. Postavke se ocenjujejo na petstopenjski lestvici (Likertovega tipa) od 1 (povsem se ne strinjam) do 5 (povsem se strinjam). Vprašalnik ima dobre merske karakteristike, med njimi visoko konvergentno veljavnost tako z drugimi samoocenjevalnimi instrumenti kot z ocenami drugih oseb in prav tako zelo zadovoljivo zanesljivost (John & Srivastava, 1999).

Postopek

Udeleženci so preko spleta anonimno izpolnili vse merske instrumente, ki so bili prirejeni za spletno testiranje. Dobljeni podatki udeležencev so bili šifrirani in obdelani z ustreznimi statističnimi metodami. Predvsem smo uporabili izračune korelacij in multivariatne analize vse s pomočjo statističnih programskih paketov SPSS 12 (SPSS 12 for Windows) in LISREL 8.54.

Rezultati in diskusija

Raziskovalne izsledke bom prikazal v nekaj razdelkih. Najprej bodo predstavljeni rezultati strukturnih analiz obeh raziskovanih prostorov, in sicer tako prostora osebnostnih dimenzij, kot prostora subjektivnega emocionalnega blagostanja. V tem delu so bile opravljene faktorjske analize temeljnih postavk vseh merskih instrumentov, prav tako pa je bila opravljena tudi primerjava dobljenih faktorjskih dimenzij z lestvicami oziroma podlestvicami uporabljenih merskih instrumentov. Posebej so prikazani tudi izsledki faktorjskih analiz skupnega prostora osebnosti in subjektivnega emocionalnega blagostanja. Nato pa bodo prikazani še rezultati korelacijskih, kanoničnih in regresijskih analiz, ki odražajo odnos med osebnostnimi faktorji na eni strani in faktorji subjektivnega emocionalnega blagostanja na drugi.

Faktorjske analize postavk in lestvic BFI

Najprej sem želel preveriti, ali lestvice BFI, ki je sicer faktorjsko validiran vprašalnik, veljavno merijo pet velikih faktorjev osebnosti tudi pri našem vzorcu udeležencev. Konfirmatorna analiza 44 postavk vprašalnika BFI je pokazala, da je petfaktorjska solucija sprejemljiva (RMSEA=0,029), zato sem z dodatno eksploratorno faktorjsko analizo izločil pet faktorjev iz celotne matrike. Pet faktorjev pojasnjuje 49,52 celotne variance v korelacijski matriki 44 postavk, pri čemer po petem faktorju lastne vrednosti opazno upadejo, tako da je petfaktorjska solucija ustrezna tudi po Cattellovem kriteriju testa drobirja (scree test). Faktorji so bili rotirani po metodi PROMAX, tako da so bile korelacije med njimi ohranjene za nadaljnje faktorjske analize višjega reda. Vsebinska analiza ekstrahiranih faktorjev je v vseh petih primerih pokazala, da so bili z njimi v pretežni večini visoko nasičene postavke, ki pripadajo kaki od skupnih dimenzij

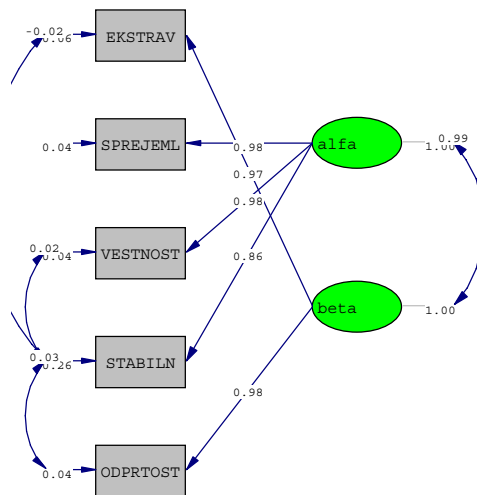
BFI. Izločene faktorje lahko torej po vrsti interpretiramo kot velikih pet: faktor nevroticizma, odprtosti, vestnosti, ekstravertnosti in prijetnosti. Preglednica 1 prikazuje korelacije med faktorskimi vrednostmi ekstrahiranih petih faktorjev in petimi lestvicami BFI, ki merijo pet velikih faktorjev osebnosti. Korelacije dobljenih faktorjev z ustreznimi dimenzionalnimi lestvicami BFI jasno kažejo na visoko konvergentno veljavnost uporabljenega merskega instrumenta. Korelacije med ekstrahiranim faktorjem in ustrežno lestvico BFI se gibljejo od 0,963 (med faktorjem odprtosti in lestvico odprtosti) do 0,953 (faktor prijetnosti in lestvica prijetnosti). To pa pomeni, da lestvice BFI merijo isto kot izločeni faktorji: lestvice so torej ohranile vso svojo veljavnost v našem vzorcu in jih zato lahko mirno uporabljamo kot meritorne merilce petih velikih dimenzij osebnosti.

Preglednica 1. Korelacije med petimi izločenimi faktorji postavk BFI in petimi lestvicami BFI. Konvergentne korelacije so natisnjene s krepkim tiskom.

	ekstravertnost	prijetnost	vestnost	nevroticizem	odprtost
faktor nevroticizma	-,533(**)	-,497(**)	-,500(**)	,954(**)	-,285(**)
faktor odprtosti	,499(**)	,294(**)	,239(**)	-,331(**)	,963(**)
faktor vestnosti	,386(**)	,306(**)	,958(**)	-,411(**)	,271(**)
faktor ekstravertnosti	,955(**)	,282(**)	,259(**)	-,434(**)	,311(**)
faktor prijetnosti	,189(**)	,953(**)	,225(**)	-,419(**)	,226(**)

** Korelacija je pomembna na ravni 0.01.

Naslednji korak je ugotavljanje nadrednih faktorjev petih velikih. Konfirmatorna faktorjska analiza petih lestvic BFI je potrdila ustreznost dvofaktorske solucije (Slika 1). Vsi kazalci ustreznosti modela, izračunani po programu analize kovariančnih struktur LISREL, so pokazali visoko verjetnost dvofaktorske solucije ($hi\ kvadrat=0,80$; $p=0,37$; $RMSEA=0,000$). Iz Slike 1 je razvidno, da predpostavljena superfaktorja osebnosti, ki nastopata v modelu kot latentni spremenljivki, visoko nasičata pet velikih faktorjev. Prva latentna spremenljivka je visoko povezana s sprejemljivostjo (prijetnostjo), vestnostjo in emocionalno stabilnostjo, druga pa z ekstravertnostjo in odprtostjo. To pa docela ustreza Digmanovima (1997) superdimenzijama osebnosti, alfa in beta faktorju. Latentni dimenziji v našem modelu torej lahko brez nadaljnega interpretiramo kot alfa in beta superfaktor osebnosti.

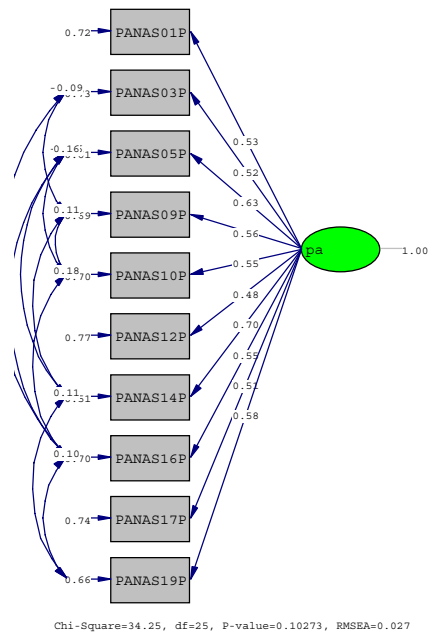
Chi-Square=0.80, df=1, P-value=0.37022, RMSEA=0.000

Slika 1. Konfirmatorna faktorjska analiza dvofaktorske solucije v prostoru petih velikih faktorjev osebnosti (merjenih z vprašalnikom BFI). Dvofaktorski model prostora petih velikih lahko z veliko verjetnostjo potrdimo, kot kažejo vrednosti kazalcev ustreznosti modela.

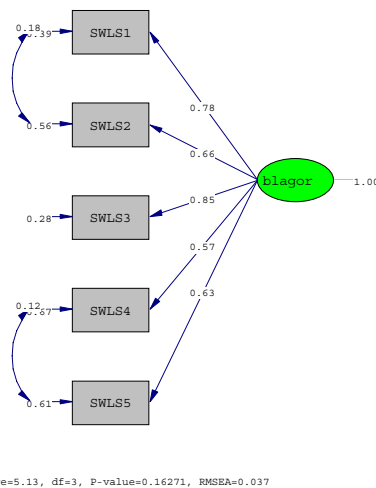
Faktorske analize postavk SEB

Podobno sem skušal preveriti tudi veljavnost postavk lestvic, ki merijo glavne komponente SEB, zadovoljstvo z življenjem (Lestvica SWLS), pozitivni afekt (Lestvica pozitivnega afekta PANAS) in negativni afekt (Lestvica negativnega afekta PANAS). Konfirmatorna faktorjska analiza petih postavk Lestvice SWLS je z visoko verjetnostjo potrdila enofaktorsko solucijo (Slika 2). Tako kažejo kazalci ustreznosti oziroma ujemanja modela z dejanskim stanjem spremenljivk (hi kvadrat=5,13; $p=0,163$; RMSEA=0,037). Latentno spremenljivko, ki je v modelu označena z oznako blagor, lahko seveda interpretiramo kot faktor zadovoljstva z življenjem. S kompozitnim skorom lestvice SWLS korelira kar z 0,998, oba imata torej identično psihološko vsebino.

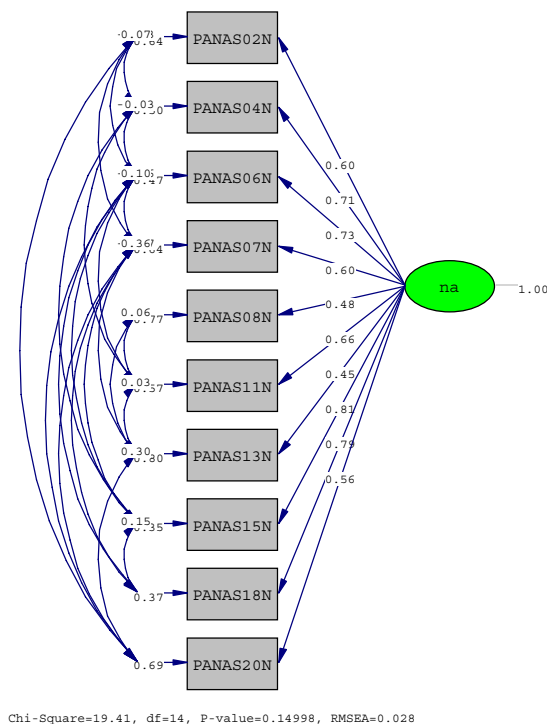
Podobno sta bili preverjeni obe lestvici PANAS, Lestvica pozitivnega afekta in Lestvica negativnega afekta. Konfirmatorna analiza postavk Lestvice pozitivnega afekta je potrdila enofaktorsko solucijo (Slika 3) z veliko verjetnostjo (hi kvadrat=34,25; $p=0,103$; RMSEA=0,027), prav tako pa je tudi konfirmatorna analiza postavk Lestvice negativnega afekta (Slika 4) potrdila enofaktorsko solucijo (hi kvadrat=8,16; $p=0,518$; RMSEA=0,000). V prvem primeru je jasno potrjena veljavnost Lestvice pozitivnega afekta (PA), kot jo meri PANAS, saj znaša korelacija med faktorjem pozitivne emocionalnosti, dobljenim s faktorjsko analizo in skorom Lestvice pozitivnega afekta PANAS kar 0,996. V drugem primeru lahko enako rečemo za Lestvico negativnega afekta, ki korelira z vrednostmi faktorja negativne emocionalnosti prav tako 0,996. Mimogrede, korelacija med negativnim in pozitivnim afektom Lestvice PANAS znaša -0,376, kar potrjuje relativno neodvisnost obeh dimenzij emocionalnosti in SEB.

Slika 2. Konfirmatorna faktorska analiza enofaktorske solucije postavk Lestvice zadovoljstva z življenjem SWLS. Z veliko verjetnostjo lahko potrdimo ustreznost modela, ki kaže nasičenja petih postavk SWLS s predpostavljeno skupno latentno dimenzijo zadovoljstva z življenjem (v modelu je označena z oznako blagor).

Slika 3. Konfirmatorna faktorska analiza enofaktorske solucije postavk Lestvice pozitivnega afekta PANAS. Z veliko verjetnostjo lahko potrdimo ustreznost modela, ki kaže nasičenja desetih postavk lestvice s skupno latentno dimenzijo pozitivne emocionalnosti (pa).

Slika 4. Konfirmatorna faktorjska analiza enofaktorjske solucije postavk Lestvice negativnega afekta PANAS. Z veliko verjetnostjo lahko potrdimo ustreznost modela, ki kaže nasičenja desetih postavk lestvice s skupno latentno dimenzijo negativne emocionalnosti (na).

V celoti lahko, kar zadeva mere SEB, zaključimo, da so povsem veljavne in da jih lahko brez rezerve uporabljamo v nadaljevanju raziskave. Zato bomo v nadaljevanju raziskave za mere dimenzij SEB uporabljali predvsem lestvice mer SEB (SWLS in PANAS) in ne njim ustreznih faktorjskih vrednosti dobljenih faktorjev SEB.

Latentne dimenzije skupnega prostora osebnosti in SEB

V nadaljnjih analizah nas zanima predvsem odnos med spremenljivkami osebnosti in SEB. Pri tem so bile opravljene faktorjske analize tako na ravni postavk ustreznih lestvic (BFI, SWLS in PANAS), kot tudi na ravni posameznih lestvic omenjenih instrumentov. V enem in drugem primeru kažejo rezultati na latentne dimenzije, ki pojasnjujejo skupno varianco prostora merjenih spremenljivk, torej na dimenzije, pri katerih lahko pričakujemo tudi ali celo morda predvsem nasičenja tako na spremenljivkah osebnosti kot na spremenljivkah SEB.

Faktorjska analiza postavk osebnosti in SEB je izločila po Cattellovem kriteriju testa drobirja 6 faktorjev v prostoru postavk BFI, SWLS in PANAS (skupaj 69 postavk). Vseh šest faktorjev pojasnjuje okrog 48 (47,991) odstotkov celotne variance. Preglednica 2 kaže faktorjska nasičenja 69 spremenljivk s šestimi izločenimi faktorji, ki so bili rotirani po metodi PROMAX.

Preglednica 2. Faktorska nasičenja spremenljivk osebnosti in SEB s šestimi latentnimi dimenzijami (faktorji).

	Faktorji					
	1	2	3	4	5	6
Zivcnost*	,808	-,201	-,290	-,294	-,266	-,289
Prenapetost	,798	-,245	-,263	-,302	-,187	-,355
nervozen N**	,763	-,296	-,370	-,299	-,403	-,288
Zaskrbljenost	,740	-,222	-,169	-,266	-,066	-,369
Razdrazljivost	,693	-,089	-,260	-,191	-,361	-,125
Razburjenost	,686	-,104	-,205	-,204	-,248	-,203
sproščen N	-,681	,364	,422	,431	,309	,424
napet N	,677	-,218	-,326	-,289	-,376	-,365
Strah	,671	-,218	-,388	-,522	,022	-,305
Bojazen	,658	-,321	-,399	-,603	,020	-,320
depresiven otožen N	,643	-,245	-,374	-,527	-,338	-,491
čustveno stabilen N	-,609	,301	,297	,195	,356	,306
zaskrbljen N	,563	-,114	-,167	-,146	-,052	-,463
Slaba vest	,542	-,263	-,345	-,428	-,072	-,331
ohrani mir v napetih situacijah N	-,535	,478	,499	,372	,191	,214
izviren poln idej O	-,369	,720	,384	,455	,083	,286
ga zanima mnogo stvari O	-,257	,676	,358	,424	,260	,256
iznajdljiv O	-,292	,665	,479	,493	,074	,341
entuziastičen E	-,170	,664	,303	,364	,089	,373
bistroumen veliko razmišlja O	-,165	,662	,316	,269	,045	,230
rad premišljuje O	-,188	,623	,121	,224	-,065	,204
estet cenil umetnost O	-,074	,576	,186	,039	,288	,021
Vznesenost	-,219	,569	,458	,519	,166	,392
spozna se na umetnost O	-,055	,558	,098	,126	,204	,055
ima domišljivo O	-,008	,548	-,055	,224	-,084	,156
raje dela rutinske stvari O	,205	-,476	-,210	-,245	-,047	-,213
nima umetniških interesov O	,017	-,360	-,042	,037	-,137	-,071
temeljito pri delu C	-,272	,323	,759	,275	,123	,181
učinkovito pri delu C	-,211	,339	,700	,284	,157	,211
vztrajen C	-,295	,298	,687	,243	,118	,169
zanesljiv delavec C	-,157	,207	,677	,206	,132	,158
načrtuje svoje delo C	-,308	,129	,655	,173	,112	,259
raztresen zmeden C	,587	-,325	-,601	-,463	-,267	-,350
len C	,160	-,136	-,592	-,206	-,245	-,117
Aktivnost	-,303	,422	,548	,471	,244	,354
nereden C	,143	,091	-,547	-,051	-,069	-,057
Odločnost	-,420	,511	,527	,494	,005	,477
Zavzetost	-,033	,311	,419	,241	,065	,360

Pozornost do drg.	-,114	,263	,363	,257	,269	,257
nepreviden C	,221	-,004	-,302	,056	-,100	-,112
zadržan zaprt E	,439	-,350	-,295	-,795	-,221	-,352
zgovoren E	-,137	,276	,266	,733	,149	,183
družaben E	-,273	,314	,240	,722	,283	,286
plašen zavrt E	,532	-,294	-,371	-,706	-,114	-,356
Sram	,472	-,277	-,322	-,655	-,002	-,188
samozavesten E	-,537	,529	,561	,653	-,029	,444
miren E	,111	-,120	-,055	-,623	,093	-,226
poln energije E	-,437	,498	,498	,585	,248	,483
rad sodeluje A	-,263	,394	,356	,562	,438	,240
Obcutek moci	-,358	,517	,462	,548	,016	,511
osoren A	,400	-,148	-,325	-,146	-,704	-,211
hladen vzvišen A	,035	,112	,008	-,037	-,639	-,090
prepirljiv A	,470	-,177	-,273	,021	-,618	-,112
obziren prijazen A	-,191	,222	,303	,154	,602	,161
Sovraznost	,453	-,078	-,201	-,246	-,561	-,246
hitro odpusti A	-,238	,242	,085	,197	,560	,121
išče napake drugih A	,368	-,226	-,188	-,096	-,541	-,273
zaupljiv A	-,239	,214	,175	,235	,539	,178
nesebičen pomaga A	-,133	,321	,361	,234	,535	,069
muhast slabe volje N	,431	-,003	-,282	-,237	-,490	-,227
blizu idealnemu***	-,438	,195	,308	,242	,159	,815
zadovoljstvo z živ	-,491	,294	,379	,365	,243	,768
izvrstne razmere	-,359	,099	,187	,146	,117	,718
še enkrat živel	-,343	,254	,198	,291	,156	,691
doseženo vse	-,324	,111	,268	,237	,175	,656
Navdusenost	-,144	,447	,197	,394	,045	,655
Prij. vznemirjenost	-,060	,374	,086	,344	,044	,579
Ponos	-,237	,456	,385	,508	-,005	,518
Budnost	,011	,285	,323	,304	,033	,329

* 44 postavk Vprašalnika BFI je označenih s kratko vsebinsko oznako, ki ji sledi še z veliko črko označena dimenzija osebnosti (E=ekstravertnost, A=prijetnost oziroma sprejemljivost, C=vestnost, N=nevroticizem, O=odprtost)

** 20 postavk Lestvice pozitivnega afekta in Lestvice negativnega afekta PANAS je označenih z ustrezno oznako pozitivne oziroma negativne emocije

*** 5 postavk SWLS je označenih s skrajšanimi vsebinskimi oznakami: blizu idealnemu, zadovoljstvo z živ, izvrstne razmere, še enkrat živel, doseženo vse

Vsi izloženi faktorji so psihološko lahko razumljivi. Prvi faktor nasiča predvsem postavke nevroticizma BFI in negativnega afekta PANAS, torej gre nedvomno za skupni faktor nevroticizma in negativne emocionalnosti. Drugi faktor je predvsem dimenzija odprtosti, v prvi vrsti namreč nasiča postavke odprtosti BFI, kar nekaj substancialnih korelacij s tem faktorjem pa najdemo tudi pri postavkah pozitivnega afekta PANAS. Tretji faktor je faktor vestnosti, nasiča predvsem postavke vestnosti BFI. Četrty faktor je faktor ekstravertnosti, ki nasiča zlasti postavke ekstravertnosti BFI, vendar najdemo tudi pri tem faktorju znatna nasičenja pri postavkah pozitivnega afekta PANAS. Peti faktor je faktor prijetnosti, z njim najbolj korelirajo postavke prijetnosti oziroma sprejemljivosti

BFI. Šesti faktor je faktor zadovoljstva z življenjem, saj z njim korelirajo predvsem postavke SWLS.

V dobljenih latentnih dimenzijah se lepo odražajo povezave med osebnostjo in SWLS. Na eni strani se močno povezuje ta nevroticizem in negativni afekt (1. faktor), ki pa z vsemi drugimi faktorji negativno korelirata. Na drugi strani imamo povezavo med pozitivnim afektom in dimenzijami osebnosti, predvsem odprtostjo (drugi faktor), ekstravertnostjo (četrti faktor) in vestnostjo (tretji faktor), nekoliko manj tudi s prijetnostjo (peti faktor). Prav tako se pojavljajo jasne povezave zadovoljstva z življenjem (šesti faktor), pozitivne s pozitivnim afektom in dimenzijami ekstravertnosti ter odprtosti (nekoliko tudi vestnosti in prijetnosti), negativne pa z negativnim afektom in dimenzijo nevroticizma.

Izsledki torej potrjujejo v mnogih raziskavah ugotovljeno povezanost SEB z osebnostnimi dimenzijami: negativni afekt in nizka stopnja zadovoljstva z življenjem sta močno povezana z nevroticizmom, medtem ko sta pozitivni afekt in višja stopnja zadovoljstva z življenjem povezana z drugimi štirimi velikimi faktorji osebnosti, predvsem z ekstravertnostjo (npr. Costa & McCrae, 1980; Costa, McCrae & Zonderman, 1987; Diener, 1996; Diener, 1998; Diener & Lucas, 1999a, b; Emmons & Diener, 1985a, b; Lucas & Diener, 2000; Schimack, Oishi, Diener & Suh, 2000; Watson & Clark, 1992).

Po dosedanjih ugotovitvah pa lahko tudi zelo določno predvidevamo visoko stopnjo povezanosti SEB s superfaktorjema osebnosti, Digmanovim alfa in beta faktorjem. Prvi povezuje emocionalno stabilnost (nizek nevroticizem), prijetnost in vestnost, drugi pa ekstravertnost in odprtost, torej lahko domnevamo, da se bodo jasno pokazale povezave obeh z dimenzijami SEB. Alfa faktor naj bi se močno povezoval z nizkim negativnim afektom in zadovoljstvom z življenjem, pomembno pa tudi s pozitivnim afektom. Beta faktor pa naj bi se povezoval predvsem s pozitivnim afektom in zadovoljstvom z življenjem, pomembno pa tudi z nizkim negativnim afektom.

To zelo močno potrjuje tudi faktorska analiza prostora osebnosti in SEB na ravni lestvic BFI, SWLS in PANAS, torej petih lestvic BFI (ekstravertnost, prijetnost, vestnost, nevroticizem, odprtost), dveh lestvic PANAS (pozitivni in negativni afekt) in enotne lestvice SWLS. Po Cattellovem testu drobirja je smiselno izločiti dve latentni dimenziji, ki skupaj pojasnjujeta 60,21 odstotkov variance osmih zajetih spremenljivk. Preglednica 3 kaže strukturno faktorsko matriko po metodi PROMAX rotiranih faktorjev. Prvi faktor je predvsem skupna dimenzija nevroticizma in negativnega afekta na eni strani in vseh ostalih spremenljivk na drugi, drugi faktor pa je predvsem dimenzija ekstravertnosti, odprtosti in pozitivnega afekta, negativno pa korelira z negativnim afektom in nevroticizmom. Če se vprašamo, koliko se oba ekstrahirana faktorja povezuje z alfa in beta faktorjem osebnosti, ki smo ga dobili v predhodnih analizah, je ujemanje velikansko. Korelacija prvega ekstrahiranega faktorja z alfa faktorjem je 0,936 in korelacija drugega ekstrahiranega faktorja s faktorjem beta je 0,917! Jasno je, da sta faktorja, ki jih prikazuje preglednica 3, v bistvu identična z alfa in beta faktorjem.

Preglednica 3. Faktorska nasičenja osmih dimenzij osebnosti in SEB z dvema ekstrahiranim faktorjema.

	Faktor	
	1	2
nevroticizem	-,898	-,431
negativni afekt	-,828	-,394
prijetnost	,665	,316
zadovoljstvo z življenjem	,665	,421
vestnost	,597	,390
odprtost	,302	,838
pozitivni afekt	,531	,826
ekstravertnost	,644	,742

Korelacije med SEB in superfaktorjema osebnosti

Tudi običajne korelacije med merami SEB in obema superfaktorjema osebnosti so prepričljivo potrdile pričakovanja. Preglednica 4 prikazuje te korelacije, iz katerih je razvidno, da alfa faktor osebnosti najbolj korelira z negativnim afektom (seveda negativno), medtem ko beta faktorj osebnosti najbolj korelira s pozitivnim afektom. Pri tem alfa faktor tudi jasno pozitivno korelira s pozitivnim afektom in beta faktorj negativno z negativnim afektom.

Preglednica 4. Korelacije med merami SEB in superfaktorjema osebnosti.

	alfa faktor osebnosti	beta faktor osebnosti
zadovoljstvo z življenjem	,485(**)	,334(**)
pozitivni afekt	,487(**)	,571(**)
negativni afekt	-,654(**)	-,427(**)

** Korelacija je pomembna na ravni 0.01.

Zdaj si lahko upravičeno postavimo vprašanje, v kolikšni meri oba superfaktorja osebnosti pojasnjujeta in napovedujeta SEB v primerjavi z osnovnimi dimenzijami osebnosti, zlasti seveda s petimi velikimi faktorji osebnosti. Je morda tako, da lahko pojasnjevalno in napovedno moč petih velikih faktorjev smiselno nadomestimo z upoštevanjem samo dveh osebnostnih superfaktorjev, kadar gre za vpliv osebnosti na SEB? To sem skušal natančneje ugotoviti s pomočjo regresijskih in kanoničnih analiz. Z njimi bo mogoče odgovoriti na vprašanje, ali lahko opravimo uspešne predikcije osebnosti v odnosu do SEB že s pomočjo dveh superfaktorjev osebnosti, ali pa kaj bistvenega pridobimo, če prediciramo na podlagi vseh petih velikih faktorjev osebnosti. Z drugimi besedami se lahko vprašamo, ali ima pet velikih bistveno inkrementalno vrednost pri napovedovanju SEB v primerjavi z dvema superfaktorjema osebnosti.

Regresijske in kanonične analize: osebnost kot prediktor SEB

Zato smo naredili hierarhične linearne regresijske analize vseh treh odvisnih spremenljivk SEB (zadovoljstvo z življenjem, pozitivni afekt, negativni afekt), kjer smo na prvi stopnji uporabili kot prediktorje oziroma neodvisne spremenljivke oba superfaktorja osebnosti, alfa in beta faktor, na drugi stopnji pa poleg njiju še pet velikih faktorjev osebnosti. Preglednica 5 prikazuje vrednosti multiplih korelacij (R) in njihovih kvadratov (R²) spremenljivk SEB z njihovimi osebnostnimi prediktorji na vsaki stopnji analize. Iz preglednice vidimo, da so osebnostne dimenzije zelo močan prediktor SEB, saj se multiple korelacije gibljejo v razponu od 0,500 do 0,758, njim ustrezne vrednosti R² pa torej od 0,250 do 0,574, kar pomeni v prvem primeru 25 odstotkov in v drugem primeru kar prek 57 odstotkov skupne variance med prediktorji in odvisnimi spremenljivkami. To pomeni, da lahko s pomočjo osebnostnih dimenzij pojasnimo tja do 57 in več odstotkov variance v SEB. Kot tudi vidimo, je osebnost najmočnejši prediktor negativnega afekta, nato pozitivnega afekta in nato zadovoljstva z življenjem. Pomembna ugotovitev pa je, da že oba osebnostna superfaktorja, alfa in beta, pojasnita skoraj toliko variance dimenzij SEB kot jih pojasni pet velikih faktorjev osebnosti. Če predikciji s pomočjo alfa in beta faktorja (prva stopnja analize) pridružimo pet velikih faktorjev na drugi stopnji regresijske analize, je prirastek k odstotku pojasnjene variance pri zadovoljstvu z življenjem in pozitivnem afektu le okrog 3 odstotke, nekaj večji pa je pri negativnem afektu in sicer okroglih 13 odstotkov. Spremembe v odstotku pojasnjene variance so statistično signifikantne, vendar majhne. Alfa in beta faktor torej dejansko zelo dobro povzemata skupne imenovalce petih velikih faktorjev.

Preglednica 5. Sumarni rezultati hierarhičnih regresijskih analiz odvisnih spremenljivk SEB v odnosu do alfa in beta faktorja faktorjev osebnosti (1. stopnja) in petih velikih faktorjev osebnosti kot prediktorjev (2. stopnja).

Odvisne spremenljivke	1. stopnja		2. stopnja	
	R	R ²	R	Sprememba R ²
Zadovoljstvo z življenjem	0,500	0,250	0,529	0,029 (3%)
Pozitivni afekt	0,624	0,389	0,648	0,032 (3%)
Negativni afekt	0,669	0,447	0,758	0,127 (13%)

A tu je še eno pomembno vprašanje. Že omenjeni izsledki drugih raziskovalcev, pa tudi naše analize v tej raziskavi nakazujejo, da vsi veliki faktorji osebnosti niso enako močni napovedovalci SEB. Nevroticizem bistveno bolj od ostalih napoveduje negativni afekt, ekstravertnost in odprtost bolj kot ostali napovedujeta pozitivni afekt in nevroticizem ter ekstravertnost bistveno bolj kot ostali napovedujeta zadovoljstvo z življenjem. Lahko torej z dvema ali celo enim samim faktorjem osebnosti napovedujemo levji delež SEB? Res je, da osebnostna superfaktorja, alfa in beta faktor ne napovedujeta nič dosti slabše kot vseh pet velikih faktorjev, a morda tudi ne veliko bolje kot le eden ali dva izmed njih. Preglednica 6 kaže sumarne rezultate linearnih regresijskih analiz petih velikih faktorjev (metoda po korakih). Iz nje vidimo, da se v vseh končnih modelih regresije število petih faktorjev zreducira na dve do tri pomembne prediktorske dimenzije. Te so nevroticizem in ekstravertnost za zadovoljstvo z življenjem in za negativni afekt in pa ekstravertnost, odprtost in vestnost za pozitivni afekt. A že sama korelacija posameznih faktorjev osebnosti z dimenzijami SEB je lahko enako velika ali celo nekoliko večja kot multipla korelacija dveh superfaktorjev s temi dimenzijami. Tako je

npr. multipla korelacija alfa in beta faktorja z zadovoljstvom z življenjem 0,500 (glej Preglednico 5), medtem ko nevroticizem sam korelira z zadovoljstvom z življenjem 0,502 (glej Preglednico 6). Nevroticizem sam korelira z negativnim afektom bolj kot alfa in beta faktor skupaj (0,739 proti 0,669). Le pri pozitivnem afektu je multipla korelacija alfa in beta faktorja nekoliko višja kot multipla korelacija z ekstravertnostjo in odprtostjo (0,624 proti 0,615). Pričujoča raziskava torej jasno kaže, da sta nevroticizem in ekstravertnost močnejša prediktorja SEB kot vsi drugi faktorji osebnosti, vključno z obema superfaktorjema. Kot jasno kažejo vrednosti beta koeficientov, je nevroticem vodilni napovedovalec negativnega afekta in zadovoljstva z življenjem, ekstravertnost pa vodilni napovedovalec pozitivnega afekta. Vendar je res, da se oba superfaktorja po svoji napovedni moči ne razlikujeta veliko, vsekakor pa kot napovedovalca SEB prekašata ostale velike faktorje osebnosti, ki pa tudi v pomembni meri napovedujejo dimenzije SEB.

Preglednica 6. Sumarni rezultati regresijskih analiz odvisnih spremenljivk SEB v odnosu do petih velikih faktorjev osebnosti kot prediktorjev (modeli metode po korakih).

Odvisne spremenljivke	Model	R	R ²	Prediktorji v modelu (vrednost beta koeficientov)
Zadovoljstvo z življenjem	1	0,502	0,252	Nevroticizem (-0,502)
	2	0,524	0,274	Nevroticizem (-0,408), ekstravertnost (0,177)
Pozitivni afekt	1	0,566	0,320	Ekstravertnost (0,566)
	2	0,615	0,380	Ekstravertnost (0,448), odprtost (0,271)
	3	0,643	0,414	Ekstravertnost (0,387), odprtost (0,256), vestnost (0,196)
Negativni afekt	1	0,739	0,546	Nevroticizem (0,739)
	2	0,757	0,573	Nevroticizem (0,636), ekstravertnost (0,195)

Z regresijskimi analizami ne moremo napovedovati učinka neodvisnih spremenljivk na več kot eno odvisno spremenljivko hkrati. To lahko do neke mere dosežemo s pomočjo kanonične faktorjske analize, ki nam izračuna optimalne linearne kombinacije latentnih spremenljivk (kanoničnih spremenljivk ali variat ali tudi korenov) v prostoru niza napovednih spremenljivk z latentnimi spremenljivkami (variatami) v nizu odvisnih spremenljivk. V našem primeru smo opravili kanonično faktorjsko analizo spremenljivk osebnosti (prediktorske ali neodvisne spremenljivke ali kovariate) in spremenljivk SEB (kriterijske ali odvisne spremenljivke). Naredili smo dve kanonični analizi, enkrat s superfaktorjema osebnosti in drugič s petimi velikimi faktorji osebnosti kot prediktorskima nizoma spremenljivk, v obeh primerih pa so bile spremenljivke SEB odvisne spremenljivke.

Prva kanonična faktorjska analiza je izločila dve variati pri vsakem nizu spremenljivk. Multivariatni testi pomembnosti kanonične korelacije med nizoma so visoko pomembni, zato lahko zaključimo, da sta niz odvisnih in neodvisnih spremenljivk signifikantno povezana s kanoničnimi korelacijami in je nadaljnja analiza teh korelacij smiselna. Kanonična korelacija prvih korenov (variat) enega in drugega niza je veliko večja (0,768), njen kvadrat (0,589) pa pomeni, da je skoraj 59 odstotkov variance enega niza pojasnjene z varianco drugega niza vzdolž dimenzije, ki jo tvorita prvi variati. Z drugimi besedami, prvi in drugi niz imata skoraj 59 odstotkov skupne variance pri tej

dimenziji. Toliko skupne variance je med alfa in beta faktorjem na eni strani in dimenzijami SEB na drugi strani, kar zadeva prvo kanonično dimenzijo. Kanonična korelacija druge variate je 0,284, kar pomeni okrog 8 odstotkov skupne variance obeh nizov pri drugi skupni dimenziji. V celotni varianci, ki jo pojasnujeta obe korenski dimenziji, odpade na varianco, ki jo pojasnujeta prvi variati 94,26 odstotka in na varianco, ki jo pojasnujeta drugi variati, 5,74 odstotka. Pri psihološki interpretaciji povezav med latentnimi spremenljivkami znotraj nizov moramo torej upoštevati predvsem prvo korensko dimenzijo (prvo variato v vsakem nizu).

Preglednica 7 prikazuje nasičenja oziroma korelacije med spremenljivkami obeh nizov ter ustreznimi kanoničnimi variatami. Najprej si pogledjmo nasičenja pri prvi kanonični faktorjski analizi (zgornji del preglednice). Prva kanonična dimenzija, reprezentirana s prvo variato v vsakem nizu, povezuje oba osebnostna superfaktorja, pozitivni afekt in zadovoljstvo z življenjem na enem polu in negativni afekt na drugem polu. Tako nam tudi kanonična analiza potrjuje robustno povezanost osebnosti s SEB. Druga kanonična dimenzija, ki povezuje drugi variati obeh nizov je, kot smo rekli, bistveno šibkejša, zanimiva pa je zato, ker kaže, kje se v povezavah med osebnostjo in SEB pojavljajo določene razlike še potem, ko odmislimo temeljne, robustne povezave. Medtem ko se alfa faktor močneje povezuje s kognitivnim vidikom SEB, zadovoljstvom z življenjem, se beta faktor močneje povezuje z emocionalnimi vidiki, predvsem s pozitivnim afektom.

Prva kanonična variata pojasni v celoti 58,64 odstotkov variance v nizu odvisnih spremenljivk, torej vseh dimenzij SEB, a od tega jih lahko pojasnimo z obema osebnostnima prediktorjema skoraj 59 odstotkov (kvadratna vrednost prve kanonične korelacije), torej znaša mera redundantnosti prvega kriterijskega faktorja 34,55. Toliko variance v nizu odvisnih spremenljivk lahko pojasnimo z delovanjem dveh superfaktorjev osebnosti. Še dodatnih 1,65 odstotka lahko pojasnimo pri drugi kriterijski variati. Celotna redundantnost prvega niza na račun prediktorjev je torej 36,20 odstotkov. Še večja je redundantnost v obratni smeri, saj pojasnijo mere SEB kar 44,71 odstotkov variance v prediktorskem nizu spremenljivk, torej pri obeh superfaktorjih osebnosti.

Nekoliko bolj razčlenjeno situacijo dobimo, če vzamemo kot prediktorje pet velikih faktorjev osebnosti (drugi del Preglednice 7). Multivariatni testi pomembnosti kanonične korelacije med nizoma spremenljivk so ponovno zelo signifikantni, tako da je nadaljnja analiza smiselna. Med tremi izločenimi korenski dimenzijami pojasnjuje prva, ki povezuje prvi variati obeh nizov, kar 89,89 odstotkov celotne variance teh dimenzij, druga 9,94 odstotke in tretja povsem zanemarljivih 0,17 odstotka. Kanonična korelacija prvih korenov (variat) enega in drugega niza je 0,817, njen kvadrat pa 0,668, kar pomeni, da je skoraj 67 odstotkov variance enega niza pojasnjene z varianco drugega niza vzdolž dimenzije, ki jo tvorita prvi variati. Prvi in drugi niz imata torej skoraj 67 odstotkov skupne variance pri tej dimenziji. Toliko skupne variance je med petimi velikimi faktorji osebnosti na eni strani in dimenzijami SEB na drugi strani, kar zadeva prvo kanonično dimenzijo. Kanonična korelacija druge variate je 0,427, kar pomeni okrog 18 odstotkov skupne variance obeh nizov pri drugi skupni dimenziji.

Poglejmo si zdaj nasičenja spremenljivk pri drugi kanonični faktorjski analizi (spodnji del Preglednice 7). Prva kanonična dimenzija (prva variata v vsakem nizu) povezuje nevroticizem z negativnim afektom na enem polu in vse druge osebnostne dimenzije, zlasti ekstravertnost s pozitivnim afektom in zadovoljstvom z življenjem na drugem polu. Druga kanonična dimenzija, ki povezuje drugi variati obeh nizov, združuje zlasti pozitivni afekt in odprtost. Tudi ti rezultati nam jasno potrjujejo krepko povezanost osebnostnih dimenzij s SEB, pri čemer pa – sodeč po nasičenjih dominantnih prvih variat – v tej navezavi izstopajo deleži nevroticizma in ekstravertnosti.

Prva kanonična variata pojasni pri drugi kanonični faktorski analizi v celoti 57,70 odstotkov variance v nizu odvisnih spremenljivk, torej vseh dimenzij SEB, od tega pa lahko pojasnimo s petimi faktorji osebnosti skoraj 67 odstotkov (kvadratna vrednost prve kanonične korelacije) in tedaj znaša mera redundatnosti prvega kriterijskega faktorja 38,54. Toliko variance v nizu odvisnih spremenljivk lahko pojasnimo petih velikih faktorjev osebnosti. Dodatnih 3,85 odstotka lahko pojasnimo pri drugi kriterijski variati. Celotna redundatnost prvega niza na račun prediktorjev je torej 42,47 odstotkov. V obratni smeri je redundatnost prediktorskih spremenljivk manjša (saj je teh spremenljivk več kot je kriterijskih) in sicer pojasnijo mere SEB 32,85 odstotkov variance v prediktorskem nizu spremenljivk, torej pri petih velikih faktorjih osebnosti.

Toda samo z dvema osebnostnima dimenzijama, nevroticizmom in ekstravertnostjo lahko pojasnimo 39,70 odstotkov variance v nizu odvisnih spremenljivk, kar je skoraj enako, kot če bi uporabili vseh pet velikih faktorjev, ko bi bila redundatnost odvisnih spremenljivk 42,47 odstotkov. Ponovno se torej pokaže, da sta nevroticizem in ekstravertnost dominantna osebnostna prediktorja SEB.

*Preglednica 7. Nasičenja (korelacije) spremenljivk s kanoničnimi variatami pri dveh kanoničnih faktorskih analizah**

Spremenljivke	Kanonične variate		
	1	2	3
<i>Prva analiza</i>			
Prvi niz (odvisne spremenljivke)			
SWLS	-,64512	-,24852	
PA	-,77997	,61495	
NA	,85710	,41918	
Drugi niz (neodvisne spremenljivke)			
Alfa	-,92461	-,38092	
Beta	-,76584	,64303	
<i>Druga analiza</i>			
Prvi niz (odvisne spremenljivke)			
SWLS	-,64258	-,08633	,76134
PA	-,70148	,71026	,05887
NA	,90886	,34940	,22780
Drugi niz (neodvisne spremenljivke)			
Ekstravertnost	-,78727	,37974	-,14900
Prijetnost	-,51430	-,07970	,70381
Vestnost	-,53441	,24791	,50892
Nevroticizem	,92647	,34398	-,05149
Odprtost	-,47147	,64652	-,05840

* V obeh faktorskih analizah so bile spremenljivke SEB v nizu odvisnih spremenljivk, v prvi (gornji del tabele) sta bila v prediktorskem nizu osebnostna superfaktorja alfa in beta, v drugi (spodnji del tabele) pa pet velikih faktorjev osebnosti.

Zaključki

Izsledki naše raziskave so najprej pokazali, da so se vsi uporabljeni merski instrumenti izkazali kot veljavni: strukturne analize dimenzij osebnosti, merjenih z vpra-

šalnikom BFI in dimenzij SEB, merjenih z vprašalnikoma SWLS in PANAS, so jasno potrdile predvideno faktorsko strukturo uporabljenih lestvic. Merjeni osebnostni prostor reprezentativno pokrivajo temeljne dimenzije osebnosti, ki jih lahko docela identificiramo s petimi velikimi faktorji osebnosti, ekstravertnostjo, prijetnostjo oziroma sprejemljivostjo, vestnostjo, nevroticizmom in odprtostjo. Ker velikih pet faktorjev še substancialno korelira med seboj, lahko smiselno strukturiramo tudi prostor osebnostnih faktorjev višjega reda, kjer smo spet zelo jasno identificirali dva superfaktorja osebnosti, ki povsem spominjata na psihološko vsebino Digmanovih faktorjev alfa in beta. Prav tako so se zelo jasno profilirale tudi dimenzije SEB, ki jih lahko interpretiramo kot zadovoljstvo z življenjem, pozitivni afekt in negativni afekt.

Vse nadaljnje analize so nato pokazale veliko soodvisnost dimenzij osebnosti in SEB. Osebnostne dimenzije pojasnjujejo zelo velik del variance dimenzij SEB in jih lahko imamo za prominentne prediktorje našega psihičnega blagostanja. Skoraj enako močno kot peterica velikih faktorjev sta z SEB povezana dva superfaktorja osebnosti, alfa in beta faktor, česar dosedanje raziskave vsekakor še niso tako določno pokazale. Na ravni posameznih petih faktorjev osebnosti se naši izsledki ujemajo z izsledki drugih raziskovalcev. Z merami SEB se najmočneje povezuje nevroticizem, ki je zlasti močno povezan z negativnim afektom in negativno korelira z zadovoljstvom z delom in s pozitivnim afektom in pa ekstravertnost, ki je močno povezana s pozitivnim afektom in zadovoljstvom z življenjem. Nevroticizem in ekstravertnost sta skoraj enako dobra prediktorja SEB kot vseh pet velikih faktorjev in vsaj enako dobra kot oba superfaktorja osebnosti.

Izsledki naše raziskave govore v prid teorijam SEB, ki poudarjajo vlogo in vpliv osebnosti pri oblikovanju psihičnega blagostanja (Costa & McCrae, 1980; Costa, McCrae & Zonderman, 1987; Diener, 1996; Diener, 1998; Diener & Lucas, 1999a, b; Emmons & Diener, 1985a, b; Lucas & Diener, 2000; Schimack, Oishi, Diener & Suh, 2000; Watson & Clark, 1992). Pri tem velja opozoriti, da so osebnostni dejavniki pomembna, vendar še zdaleč ne edina kategorija pojavov, ki so pomembni pri oblikovanju SEB. Tako moramo osebnostne modele SEB vključiti v generalno teorijo, kot je npr. teorija dinamičnega ravnovesja. Prav tako je treba opozoriti na obratni vpliv SEB na osebnosti. Dimenzije SEB imajo pomembno vlogo pri oblikovanju osebnostnih dimenzij. Negativni afekt je neobhodna sestavina nevroticizma, kot sta pozitivni afekt in zadovoljstvo z življenjem sestavni del ekstravertnosti in do neke mere tudi drugih temeljnih dimenzij osebnosti. Zato se zdi še posebej zanimivo ključno dognanje naše študije, da sta oba osebnostna faktorja višjega reda, alfa in beta faktor bistveno povezana z dimenzijami SEB in psihičnega blagostanja. Temeljne dimenzije osebnosti in emocionalnosti imajo močan skupni imenovalec.

Literatura

- Avsec, A. in Musek, J. Osebnost, samopodoba in psihično blagostanje. V: Musek, J. *Psihološke in kognitivne študije osebnosti*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. Str. 173–195.
- Bollen, K. A. (1989). *Structural equations with latent variables*. New York: John Wiley.
- Costa, P. T. & McCrae, R. R. (1980). Influence of extraversion and neuroticism on subjective well-being: Happy and unhappy people. *Journal of Personality and Social Psychology*, 38, 668–678.
- Costa, P. T. Jr., & McCrae, R. R. (1992a). *Revised NEO Personality Inventory (NEO-PI-R) and NEO Five-Factor Inventory (NEO-FFI) professional manual*. Odessa, Fla.: Psychological Assessment Resources.
- Costa, P. T., & McCrae, R. R. (1992b). Four ways five factors are basic. *Personality and Individual Differences*, 13, 653–665.
- Costa, P. T., & McCrae, R. R. (1992c). Reply to Eysenck. *Personality and Individual Differences*, 13, 861–865.

- Costa, P., McCrae, R. R., & Zonderman, A. (1987). Environmental and dispositional influences on well-being: Longitudinal follow-up of an American national sample. *British Journal of Psychology*, 78, 299–306.
- Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 95, 542–575.
- Diener, E. (1994). Assessing subjective well-being: Progress and opportunities. *Social Indicators Research*, 31, 103–157.
- Diener, E. (1995a). A value based index for measuring national quality of life. *Social Indicators Research*, 36, 107–127.
- Diener, E. (1995b). Subjective well-being in cross-cultural perspective. In H. Grad, A. Blanco, & J. Georgas (Eds.), *Proceedings of the 12th International Congress of Cross-Cultural Psychology*. Swets & Zeitlinger.
- Diener, E. (1996). Traits can be powerful, but are not enough—Lessons from subjective well-being. *Journal of Research in Personality*, 30, 389–399.
- Diener, E. (1998). Subjective well-being and personality. In D. Barone, M. Hersen, & V. Van Hasselt (Eds.), *Advanced personality*, (pp. 311–334). New York: Plenum Press.
- Diener, E. (2000a). Subjective well-being: The science of happiness and a proposal for a national index. *American Psychologist*, 34–43.
- Diener, E. (2001). Subjective well-being. In N. J. Smelser & P. B. Baltes, Eds., *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Oxford: Elsevier.
- Diener, E., & Biswas-Diener, R. (2000b). New directions in subjective well-being research: The cutting edge. *Indian Journal of Clinical Psychology*, 27, 21–33.
- Diener, E., & Diener, M. (1995). Cross-cultural correlates of life satisfaction and self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68, 653–663.
- Diener, E., & Lucas, R. E. (1999a). Temperament, personality, and subjective well-being. In Kahneman, D., Diener, E. & Schwarz, N. (Eds.) *Well-being: The foundations of hedonic psychology* (pp. 213–229). New York: Russell Sage Foundation.
- Diener, E., & Lucas, R. E. (1999b). Personality, and subjective well-being. In D. Kahneman, E. Diener, & N. Schwarz (Eds.), *Well-being: The foundations of hedonic psychology* (pp. 213–229). New York: Russell Sage Foundation.
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. (1985). The Satisfaction With Life Scale. *Journal of Personality Assessment*, 49, 71–75.
- Diener, E., Sandvik, E., Pavot, W., & Fujita, F. (1992). Extraversion and subjective well-being in a U.S. national probability sample. *Journal of Research in Personality*, 26, 205–215.
- Digman, J. M. (1997). Higher-order factors of the Big Five. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 1246–1256.
- Emmons, R. A. & Diener, E. (1985a). Factors predicting satisfaction judgments: A comparative examination. *Social Indicators Research*, 16, 157–167.
- Emmons, R. A., & Diener, E. (1985b). Personality correlates of subjective well-being. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 11, 89–97.
- Eysenck, H. J. (1952). *The scientific study of personality*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Eysenck, H. J. (1967). *The biological basis of personality*. Springfield, IL: Charles C. Thomas.
- Eysenck, H. J. (1970). *The structure of human personality* (3rd ed.). London: Methuen.
- Eysenck, H. J. (1991). Dimensions of personality: 16, 5, or 3?—Criteria for a taxonomic paradigm. *Personality and Individual Differences*, 12, 773–790.
- Herringer, L. G. (1998). Facets of extraversion related to life satisfaction. *Personality and Individual Differences*, 24, 731–733.
- Jang, K. L., Livesley, W. J., McCrae, R. R., Angleitner, A., & Riemann, R. (1998b). Heritability of facet-level traits in a cross-cultural twin sample: Support for a hierarchical model of personality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 1556–1565.
- Jang, K. L., McCrae, R. R., Angleitner, A., Riemann, R., & Livesley, W. J. (1998a). Heritability of facet-level traits in a cross-cultural twin sample: Support for a hierarchical model of personality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 1556–1565.
- John, O. P., & Srivastava, S. (1999). The Big Five trait taxonomy: History, measurement, and theoretical perspectives. In L. A. Pervin & O. P. John (Eds.), *Handbook of personality: Theory and research* (2nd ed., pp. 102–138). New York: Guilford.

- Lucas, R. E. & Diener, E. (2000). Personality and subjective well-being across the life span. In D. Molfese & V. Molfese (Eds.) *Temperament and personality development across the life span*, Mahway, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Lucas, R. E., Diener, E., Shao, L., & Suh, E. (1998). *Extraversion and pleasant affect: Analyses from 40 nations*. Manuscript submitted for publication.
- Magnus, K., Diener, E., Fujita, F., & Pavot, W. (1993). Extraversion and neuroticism as predictors of objective life events: A longitudinal analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, *65*, 1046–1053.
- McCrae, R. R. & Costa, P. T. (1991). Adding liebe und arbeit: The full five-factor model and well-being. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *17*, 227–232.
- Musek, J., Avsec, A. (2002). Pozitivna psihologija: Subjektivni (emocionalni) blagor in zadovoljstvo z življenjem. *Anthropos*, *2002*, 1–3, str. 41–68.
- Oishi, S., & Diener, E. (2001). Goals, culture, and subjective well-being. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *27*, 1674–1682.
- Pavot, W., & Diener, (1993). Review of the Satisfaction with Life Scale. *Personality Assessment*, *5*, 164–172.
- Pavot, W., Diener, E., & Fujita, F. (1990). Extraversion and happiness. *Personality and Individual Differences*, *11*, 1299–1306.
- Schimmack, U., Oishi, S., & Diener, E. (2002a). Cultural influences on the relation between pleasant emotions and unpleasant emotions: Asian dialectic philosophies or individualism-collectivism? *Cognition and Emotion*, *16*, 705–719.
- Schimmack, U., Diener, E., & Oishi, S. (2002b). Life-satisfaction is a momentary judgment and a stable personality characteristic: The use of chronically accessible and stable sources. *Journal of Personality*, *70*, 345–385.
- Schimmack, U., Oishi, S., Diener, E., & Suh, E. (2000). Facets of affective experiences: A framework for investigations of trait affect. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *26*, 655–688.
- Snyder, C. R., & Lopez, S. J. (Eds.). (2002). *Handbook of positive psychology*. New York: Oxford University Press.
- Watson, D., & Clark, L. A. (1992). On traits and temperament: General and specific factors of emotional experience and their relation to the five-factor model. *Journal of Personality*, *60*, 441–476.
- Watson, D., Clark, L. A., & Tellegen, A. (1988). Development and validation of a brief measure of positive and negative affect: The PANAS scales. *Journal of Personality and Social Psychology*, *54*, 1063–1070.